

MİMARİ FİGÜRLERDEKİ AYAK ve AYAK GİYİM TASVİRLERİ ÜZERİNE BİR DENEME (AKDAMAR KİLİSESİ ÖRNEĞİ)

An Essay On Depictions Of Foot And Footwear In The Architectural Figures (The Case Of Akhtamar Church)

Dr. Z. Mehlika ULUÇAM KIRBAĞ

Selçuk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Ayakkabı Tasarımı ve Üretimi, Konya/TÜRKİYE

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4967-0868>

ÖZET

Bir nesnenin tarihlendirilebilmesi için mağara duvarlarındaki resimler, kurganlardan çıkan eşyalar, döneme ait minyatürler, resimler ve çekilen fotoğraflar değerlendirilmektedir. Anadolu'daki ayak giyimi serüveni ve modelleriyle ilgili çalışmalarda da tarihi eserlerde yer alan süsleme öğelerinin veya plastik sanatlarda kullanılmış ayak giyimlerinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

İslam inancıyla birlikte insan ve hayvan figürlerinin yapı süslemelerinde kullanılmaması Anadolu kültüründe bu alanda incelenecek mimari yapıları elbette sınırlandırmaktadır. Bu sınır içerisinde, Anadolu'da bulunan kiliselerdeki freskler, mozaikler, dış cephe kabartmalarındaki melekler, ikonlardaki dini liderler ve halkın güncel yaşamıyla ilgili betimlemeler yer almaktadır. Ermeni ve Gürcü Kiliselerinin dış cephe ve iç mekân süslemelerinde inanç ve döneme ait yaşamla ilgili oldukça detaylı tasarlanan görseller vardır. Özellikle Van Akdamar Kilisesi'nde en görkemli örnekleri bulunmaktadır.

Dış cephenin tümünü dört kuşak halinde çevreleyen kabartma figürlerdeki ayak giyimleri, hem günlük yaşam hem de mitoloji hakkında bilgi vermektedir. Kilisenin Doğu, Kuzey ve Güney dış cephelerinde bulunan İlyas, Yahya ve Daniel Peygamberlerin, 3 Atlı Aziz'in, 3 İbrani Gencin ve meleklerin tasvirlerinde birbirinden farklı ayak giyimleri bulunmaktadır.

Akdamar Kilisesindeki figürlerin manevi değerlere, mesleğe veya yaşam şekillerine göre giydirilerek tasarlandığı aşikârdır. Ancak bu kompozisyonlarda yer alan ayak giyimlerinin, Van'da giyilmiş ayak giyimi formları hakkında bilgi verebileceği de unutulmamalıdır. Ayrıca mimari süslemelerdeki figürlerde görülen kıyafetlerin döneme ait giyim-kuşam hakkında bilgi vermesinin yanında, ayakkabı, bot, sandalet gibi tasvirler de döneme ait ayak giyimi tasarımlarını ve modellerini belirleyen kanıtlardır.

Akdamar Kilisesi'nde elde edilen bulgular sonucu cephe kabartmalarında dört, iç mekân süslemelerinde dört ve her iki alanda kullanılan ortak bir adet olmak üzere toplamda dokuz ayak giyimi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akdamar Kilisesi Figürleri, Mimari Figürlerde Giyim, Mimari Figürlerde Ayakkabı, Ayakkabı

ABSTRACT

To date an object, paintings on the cave walls, the stuffs from cairns, miniatures, paintings and pictures from the period are utilized. In the studies on footwear process and footwear models in Anatolia, the ornamental instruments and the footwear used in the plastic arts should not be ignored.

Not using human and animal figures in building ornament with the Islamic belief certainly limits the architectural structures to be examined in Anatolian culture. Within this limitation, there are frescoes in the churches, mosaics, the angels on the exterior walls, religious leaders in icons and the depictions of people's daily life in Anatolian churches. In the exterior and indoor ornaments of Armenian and Georgian churches, there are visuals about belief and life of the period designed in a pretty detailed manner. The most magnificent examples are especially seen in Van Akhtamar Church.

The footwear in the relief figures surrounding whole facade in four cinctures tells us about daily life and mythology. There are different footweares in depictions of the messengers Elias, John the Baptist and Daniel, three horsemen saints, three Hebrew young men and the angels which are on the East, North and South facades of the church.

It is obvious that the figures in Akhtamar Church have been designed and worn according to the spiritual values, the occupation and the lifestyles. However, it is also important to remember that the footwear in these compositions may also give information about the forms worn in Van. While the clothes seen in the figures in the architectural ornaments give information about the wearing of the period, depictions such as shoes, boots and sandals are the evidences documenting the designs and models of the footwear of the period.

As a result of the results obtained in Akhtamar Church, totally 6 footwear, three of which are in facade reliefs and three of which are in interior ornaments, have been found.

Key Words: Akhtamar Church Figures, Wearing in Architectural Figures, Shoes in Architectural Figures, Shoes

1. GİRİŞ

Günümüzde artık bir aksesuar olarak değerlendirilmeyen ayak giyimi, pazarda büyük bir paya sahip, tarihi süreçlerde toplumda statü belirlemede kullanılan giyecek olarak kabul edilmektedir (O’Keeffe, 2012: 6; Choklat, 2012: 10). Sadece ayak ve yer arasında koruma için bir araç olmaktan öte, ait olduğu dönemin izlerini taşıyan ve kültürel değerlerle yaşam hakkında birçok ipucu veren nesnelere (Naskali, 2003: XIII; Sofuoğlu, 2019: 17). Bu tanımlar ve açıklamalar doğrultusunda tarihi günümüze taşıyan ve birer sanat eseri olan mimaride yer almış ayak giyimlerini incelemek, değerlendirmek modellerini çizerek kayıt altına almak ayak giyimlerinin özelliklerini belirlemeye ve tarihlendirmeye katkı sunacaktır.

Ayak giyiminin zaman içinde gelişimi hakkındaki bilgiler, Hitit, Asur, Mısır, Eski Yunan ve Bizans döneminden kalma plastik kabartmalar ile heykellerde yer alan ayak giyiminden yola çıkarak elde edilmiştir. Bunların yanı sıra Kutsal Kitaplarda ve farklı mitolojilerdeki anlatımlar da hem ayak giyimi tarihini belirlemede hem de ayak giyimi terminolojisinde etkili olmuştur (Tekvin, XIV, 23; Kur’an, Taha, 12; Aktaran: Alyılmaz, 2011:23-25; Tezokur, 2018:2).

Anadolu’daki mimaride, özellikle İslam sanatının büyük etkisiyle, bitkisel ve geometrik süslemelerin sayısı artarken insan figürlerinin azaldığı hatta kullanılmadığı görülmektedir. Bu durumda ayak giyimiyle ilgili mimariden edinebilecek bilgiler, çoğunlukla kiliselerde bulunan fresklerin ve plastik kabartmaların incelenmesiyle mümkün olacaktır. Araştırmanın konusunu oluşturan Van Akdamar Kilisesi buna en güzel örneklerden biridir.

Urartuların Tuşpa’sı olarak bilinen Van, Türkiye’nin doğu bölgesinde yer almaktadır. Hurriler, Nairiler, Urartular, Medler, Persler ve Bizans sonrasında bölge Hz. Ömer döneminde (640) İslam topraklarına katılmıştır. Abbasi Halifesi Muktedir, Gevaş ilçesinin yöneticisi Gagik’i kral ilan ederek Vaspurakan Prensiği’ni iç işlerinde serbest dış işlerinde Abbasilere bağlamıştır. Böylece Vaspurakan Ermeni prensliği Bizans İmparatorluğunun hakimiyetine girene kadar (1021) Van’da 113 yıl hüküm sürmüştür (Uluçam, 2000:11). Bu süre içerisinde Van Gölü’ndeki adalardan en büyüğü olan Akdamar’a 915-921 yılları arasında Kral Gagik Keşiş Mimar Manuel’e Akdamar Kilisesi’ni¹ yaptırtmıştır (Uluçam, 2000:90; Belli, 2007:454). Kilise’nin cephe ve iç mekân süslemeleri Doğu Anadolu’daki yonca biçimli Ermeni kiliseleri arasında (tetrakonkos) en farklı ve görkemli olanıdır (Öney, 1990:11-13) Yazılı kaynaklarda yer alan bilgiler yapının bir Kutsal Haç Kilisesi olduğu yönündedir. Belki de bu yüzden süslemeler oldukça detaylı çalışılmıştır.

Kilisenin cephe duvarlarını saran dört kuşak bulunmaktadır (Fotoğraf 1). Bu kuşaklardan her biri farklı kompozisyonlar oluşturacak şekilde dizayn edilmiştir. En alt kuşakta ardışık olarak dizilmiş asma yapraklarından oluşan ince iki bordür arasında üzüm salkımları işlenmiştir. Bu bezemenin hemen üzerindeki ikinci kuşakta ise dini konulara yer verilmiştir. Plastik hacimde işlenmiş zengin motifli dış cephenin üçüncü kuşağına ise bağ bozumunu anlatan ve (istisnalar hariç) çiftçiliği figürler işlenmiştir. Dördüncü kuşak içinse birbirinden bağımsız çeşitli masklar ve hayvanlar² tasarlanmıştır. Ayak giyimleri sadece ikinci kuşakta yer alan figürlerde bulunmaktadır.

2. CEPHE SÜSLEMELERİNDE AYAK/AYAK GİYİMİ

2.1. Doğu Cephesi Süslemesinde Ayak/ Ayak Giyimi

Bu cephedeki ikinci kuşakta siklus³ takip edilmeden dini konular kompoze edilmiştir. Kilise’nin tanıtım tabelasında⁴ Doğu cephesinde bulunan figürler için:

1. İncil yazarı Aziz Yuhanna,
2. Abbasi Halifesi Muktedir olduğu tahmin edilen figür,
3. Hz. Adem Portresi,
4. Vaftizci Yahya,
5. Aziz Gregor,

¹ Bazı kaynaklarda Kilisenin adı “Surp Haç Kilisesi” olarak geçmektedir (Thierry, 2016:362; Ekinci,2010:17; Sakarya,2012:51).

² Hayvan figürlerinin çoğu mitolojik olmasına rağmen Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Özdemir ADIZEL, “Akdamar Tarihi Kilisesi’ne Biyolojik Bakış” isimli bilimsel araştırmasında Kilise’nin üzerine Anadolu Parsı’nın da içinde bulunduğu işlenmiş 30 farklı kuş türünün varlığından bahsetmiştir (18.11.2019. Radikal Gazetesi. <http://www.radikal.com.tr/turkiye/akdamarin-duvari-belgesel-gibi-997985/>)

³ Siklus: “Kiliselere belirli bir düzene göre yapılan resim programı.” (Uluçam, 2000:94).

⁴ Kilise dış cephe süslemesinde yer alan önemli kişilerin tasvirlerinin isimleri, betimlemelerin yanında da yer almaktadır.



6. Havari Thaddues,
7. Havari Bartholomeus,
8. İlyas Peygamber, Aziz Thomas ve Teserafatlı dul kadın.” Bilgileri yer almaktadır.

Aziz Yuhanna'nın pelerini altından gözüken ayaklar detaylı bir şekilde betimlenmiştir. (Fotoğraf 2) Parmaklarının ve ayak üstünün detaylı görünüşü ayağında herhangi bir giyimin olmadığını anlatmaktadır. Aynı cephede yer alan Abbasi Halifesi ve Hz. Adem'in ise sadece portreleri bulunmaktadır.

Doğu cephesindeki bu kabartmalar arasında Güneyden Batıya doğru ikinci kuşağıdaki ilk figür “Vaftizci Yahya” ya aittir (Uluçam, 2000:99; Güzel, 2004:144). Vaftizci Yahya'nın dökümlü elbisesinin altından gözüken ayaklarında, bileği de içine alacak şekilde giydirilmiş tabansız bir basit sandal⁵ vardır (Fotoğraf 3/ Çizim 1-3). Benzer şekilde tasarlanmış ayak giyimi örneği ise aynı cephenin kuzeyinde yer alan İlyas Peygamber'in ayağında bulunmaktadır (Çizim 1-3). Ancak İlyas Peygamber'in olduğu sahnede oturarak tasvir edilmiş Teserafatlı kadının ayakları çıplaktır (Fotoğraf 4).

Güzel'e göre Kilise'nin Doğu Cephesinde bulunan Havari Thaddeus ve Bartholomeus tasvirleri yapının orta bölümünde yer almaktadır (Fotoğraf 5). Bu figürlerin, aynı kuşağın devamındaki havarilerin ve Aziz Gregor' un (Fotoğraf 6) elbiselerinin altından gözüken ayak giyimlerinin burun biçimleri ve sayalarının yukarı doğru devam ettiği görüntü botun⁶ tanımına uymaktadır (Çizim 4-6).

2.2. Batı Cephesi Süslemesinde Ayak/ Ayak Giyimi

Batı Cephesi'nde bulunan figürlerle ilgili:

1. İncil yazarı Aziz Matheus Matta
2. Kiliseyi çevreleyen kuşakların içerisinde çeşitli dünyevi sahneler işlenmiştir. Av sahneleri, çeşitli hayvanlar, güreşçiler ve sarayla ilgili birçok sahneye yer verilmiştir.
3. Serapimler (melekler),
4. Vaspurakan Kralı I. Ggaik'in kilisenin maketini Hz. İsa'ya sunuma sahnesi,
5. Hz. İsa,
6. Ana giriş olan bu cephede sonradan ilave edilen jamaton yapısı çoğu figürü örtmüştür.”
7. İfadeleri tanıtmı tabelasında yer almaktadır. Ancak jamatonun⁷ kabartmaları kapatması bu cephedeki figürlerde yer alan ayaklar veya ayak giyimleri hakkında yorum yapmayı engellemektedir⁸.

2.3. Kuzey Cephesi Süslemesinde Ayak/ Ayak Giyimi

1. İncil yazarı Aziz Markos
2. Samos'un Filistinli'yi Öldürme Sahnesi
3. Adem ile Havva'nın Yasak Meyveyi Yeme Sahnesi
4. Havva'nın Yılan Tarafından Kandırılması
5. 3 Atlı Aziz
6. Ateşe Atılan 3 İbrani Genci
7. Aslan İndinde Peygamber Daniel” tasvirlerinin olduğu bilgisi tanıtmı tabelasında yer almaktadır.

⁵ Sandal (Sandalet): “Yalnız tabanı bulunan, ayağa kordon ve kayışla bağlanan açık ayakkabı, sandal” (TDK <https://sozluk.gov.tr/> 03.12.2019) ; “Sayasının astarı taban astarına yapışık ve yüz derisi kalıp kenarı dışına tersine kıvrılarak açılmış, alt taban malzemesi (kösele, kauçuk gibi) bunun üzerine kapanarak piyantası sikilmiş ayakkabı tipi.” (Akalin vd. 1993:139). Tüm bu tanımlara rağmen figürlerde yer alan ayak giyimiyle ilgili literatür taramasında bir bilgiye rastlanmadığından bu tasarımlar araştırmada “sandal” olarak isimlendirilmiştir.

⁶ Bot: “Uzun konçlu, kapalı ayakkabı.” (TDK <https://sozluk.gov.tr/> 03.12.2019); “Fotinden uzun. Çizmeden kısa konçlu ayakkabı türü.” (Akalin vd. 1993:45).

⁷ Jamaton: “...jamatonları, XII. yy. sonundan itibaren yaygın bir şekilde inşa edilmeye başlanan, genellikle manastır kiliselerinin batı cephelerine sonradan büyük bir salon şeklinde eklenen ve kiliselerden daha büyük mekanlara sahip olan, kiliselere geçiş özelliği gösteren, içinde din adamları, zenginler ve soylu idarecilerin mezarlarının bulunduğu, zaman zaman eğitim amaçlı kullanılan, içinde sosyal ve dini konuların tartışılıp kararların alındığı toplantılar yapılan, dini ayin ve törenlerde kiliselerde yer kalmadığı zamanlarda toplanılıp dua edilen, yarı dini yarı sivil işlevi olarak tanımlamamız mümkündür.” (Karaca, 2004:51)

⁸ Akdamar Kilisesi'ne dair literatürde yer alan en eski tarihli kaynaklar jamaton yapıldıktan sonra yayımlandığı için kabartmalara ait detaylı görseller literatür taramalarında bulunamamaktadır. Ancak Walter Bachmann'e ait Kirchen und Mosehen in Armanien und Kurdistan isimli eserde Doğu Cephesine ait detaylı sadece Hz. İsa'ya Kral Gagik'in Kutsal Haç kilisesi maketini sunuş sahnesi yer almaktadır. Burada da Kralın ayağı tam gözükmemekle birlikte Hz. İsa'nın ayakları çıplak olarak betimlenmiştir.

Aziz Markos'un pelerini altından gözükten ayak parmakları ve ayağının yan duruşunda taban ve sayanın bulunmayışı ayağında herhangi bir giyim olmaksızın figürün nakşedildiğini göstermektedir (Fotoğraf 7). Alt kuşakta yer alan Adem ile Havva'nın sahnelerinde ise ayaklar Aziz Markos'ununki gibi yine çıplaktır (Fotoğraf 8).

Kuzey cephenin batısında bulunan 3 İbrani Gencinin ve devamında aslanlar arasında tasvir edilen Daniel Peygamberin kıyafetleri farklı ancak ayak giyimleri aynıdır (Fotoğraf 9). Elbiselerinin altından gözüktenlerin biçimsel özellikleri bunların çizme⁹ olduğunu düşündürmektedir.

Aynı kuşağın ortasında yer alan 3 Atlı Aziz tasvirinde ise birbirleri ile benzer özelliğe sahip çizmeler azizlerin ayak giyimi olarak kullanılmıştır (Fotoğraf 10).

2.4. Güney Cephesi Süslemesinde Ayak/ Ayak Giyimi

1. İncil Yazarı Aziz Lutta
2. Yunus Peygamber
3. Yunus Peygamber ve Ninova Kralı
4. Musa Peygamber
5. İbrahim Peygamberin oğlu İsmail'in Kurban Sahnesi
6. İsa Peygamber / Kucağında çocuğu İsa'yı Taşıyan Meryem
7. Melek Mikail ve Cebrail
8. Prens Aziz Şahak (Adzuruni) ve kardeşi Hamazasp,
9. Kral Saul (Vaspurkan), Davut Peygamber ve Dev Golyat" tasvirleri bulunmaktadır (Uluçam,2000:96; Güzel,2004:143).

Güney Cephenin ikinci kuşak süslemesi Yunus Peygamber'in denize atılması ve balık tarafından yutulmasını anlatan sahneyle başlarken devamında yine Yunus Peygamber ve Ninova Kralı bulunmaktadır (Fotoğraf 11). Yunus Peygamber'in her iki figüründe de ayakları çıplakken Ninova Kralı ayakları gözükmemektedir.

İbrahim Peygamber'in oğlu İsmail'i kurban edişinin canlandırıldığı sahnede hem İbrahim hem de İsmail Peygamber'in ayaklarında herhangi bir giyim bulunmamaktadır (Fotoğraf 12). Kilisedeki diğer çıplak ayaklı plastik figürlerde olduğu gibi burada da ayak ve parmaklar oldukça detaylı çalışılmıştır.

Tahta oturan Meryem ve kucağındaki çocuk İsa betimlemesindeki Hz. Meryem tasvirinde doğu cephesinde tercih edilen ayak giyiminin aynısı bulunmaktadır (Fotoğraf 13). Sadece burun kısımlarının gözükteği bu giyimin kısa konçlu bir bot olacağı düşünülebilir. Sahnenin iki yanında duran Cebrail ve Mikail figürlerinde ise ayaklar çıplaktır (Fotoğraf 14-15).

Güney cephesi ikinci kuşaktaki süslemelerde yer alan Adzuruni Prensi Şahak ve Vaspurkan Kralı Saul'un ayak tasvirlerinde ise yine bot kullanılmıştır (Fotoğraf 16).

Bu cephede dikkat çekici figür ise orta bölümünde yer alan büyük bir meleğin tasvirindeki ayak giyimidir (Fotoğraf 17). Süslemedeki tüm ayak giyimlerinden farklı olan bu ayakkabıya verilen derinlikten anlaşıldığı üzere tabanlı bir giysidir. Saya kısmına kazıma tekniği kullanılarak geometrik desenler yapılmışken (Fotoğraf 18) burun kısmına geçişte yapıldığı dönem değerli taşların yer aldığı¹⁰ bir bant bulunmaktadır.

3. İÇ MEKÂN SÜSLEMELERİNDE AYAK/ AYAK GİYİMİ

Kilisenin iç mekân süslemesi için yine dini konular tercih edilmiştir. Mavi rengin ağırlıkta kullanıldığı duvar resimlerinde apsis kavsarasında, apsiste ve apsinin kuzey ve güneyine doğru uzanan fresklerde çeşitli ayak giyimleri bulunmaktadır (Fotoğraf 19).

Apsis kavsarasındaki figürlerde tabanı iplerle tutan ve bileğe kadar ilerleyen basit kahverengi sandaletler yer almaktadır (Fotoğraf 20).

Apsisi çevreleyen havari tasvirlerinde ise dış cephede kullanılanlardan daha değişik, iki farklı sandalet ayak giyimi için tercih edilmiştir (Fotoğraf 21, Fotoğraf 40). Kubbeyi taşıyan paye yüzeylerinde ve payelere

⁹ Çizme: "Koncu diz kapaklarına kadar çıkan bir ayakkabı türü." (TDK <https://sozluk.gov.tr/> 03.12.2019).; "Koncu, fotinden daha uzun ayakkabı türü." (Akalın vd. 1993:54).

¹⁰ Akdamar Kilisesi dış cephe süslemelerindeki figürlerin kıyafetleri, azizlerin haleleri, ayak giyimleri gibi çeşitli yerlerde oyuklar görülmektedir. Bu oyuklarda, süslemelerin yapıldığı dönemde değerli taşların olduğu düşünülmektedir.

yaslanan kemerlerde yer alan fresklerde ise sandalet yerine dış cephe süslemesinde olduğu gibi ön ve yan kısımları kapalı bir ayak giyimi kullanılmıştır (Fotoğraf 22-23).

Tamamlayıcı ikonlar olarak da isimlendirilen sahnelerden *Vaiforosta* (Küdü's;’e giriş) halkın ayaklarında da apsisi çevreleyen havari tasvirlerindeki gibi basit sandaletler olduğu görülmektedir (Fotoğraf 24). Bunun hemen altındaki sahnede yer alan dört melek tasvirinde¹¹ ise farklı modelde sandalet bulunmaktadır (Fotoğraf 25).

4. DEĞERLENDİRME

Van Akdamar Kilisesi'nin her dört cephesinde biri yer alan dört büyük İncil yazarları Aziz Yuhanna, Aziz Markos, Aziz Matheus Matta ve Aziz Luka'nın ayaklarında herhangi bir ayak giyimi bulunmamaktadır. Ancak doğu cephesi süslemelerinde yer alan Vaftizci Yahya'nın ayak giyimi dikkat çekicidir.

Vaftizci Yahya'nın hem eski hem de yeni ahitte önemli bir yere sahip oluşu Hıristiyan ikonografisine de yansımıştır. Bazen “melek” olarak tasvir edilen Vaftizci Yahya (Tina,2019:426,430) Akdamar Kilisesi'nde ahitte yer alan hikayedeki gibi insan suretinde sahnelenmiştir. Ayaklarındaki giyimin (tabansız sandal, Çizim 1) benzeri ise XVI. Yüzyıla ait Poskov Devlet Tarihi Mimari ve Güzel Sanatlar Müzesi'ndeki bir kompozisyonda yer almıştır (Fotoğraf 26). Ancak İncil'de I. Krallar 17:8-24 deki anlatımlardaki Teserafatlı Kadın ve İlyas Peygamber hikayesinin sahnelendiği “Elijah Receiving Bread from the Widow of Zarephath” isimli çalışmada her iki figürün de ayakları çıplaktır (Fotoğraf 27).

Akdamar Kilisesi dış cephe süslemesinde tasvir edilmiş İlyas Peygamber'in ayağındaki aynı tabansız sandal (Çizim 2) ile Sümer mitolojisinde (Kılıç ve Eser, 2016:88) yer alan *Merkür Tanrısının* Museo Archeologico Nazionale Di Napoli'de bulunan *Hermes In Riposo* (Oturun/İstirahat Eden Merkür) heykelindeki tabansız ayak giyimi benzerlik göstermektedir (Fotoğraf 28).

Yine doğu cephesinde yer alan havari ve azizlerin ayaklarının çıplak olmadığı ancak ayak parmaklarını da içine alan farklı bir ayakkabı giydikleri görülmektedir. Havari ve azizlerin elbiselerinin altından gözükken bu ayak giyimleri yani botlarla (Çizim 3) ilgili bilgi, *Museum of London (Shoes and Pattens)* kitabındaki bot çiziminin notunda (Fotoğraf 29) ve açıklamasında (Grew ve Neegaard, 2004:12) “...sosyal statüsü yüksek olan kişilerde bulunmaktadır.... ..12.YY öncesi kullanılan...” şeklinde ifadeler yer almaktadır.

Kilise kabartmalarında tasvir edilen bu azizler arasında bulunan Gregor'un farklı dönemlerdeki fresk ve heykellerinde atın üzerinde savaşıyor (Fotoğraf 30) St. George ile aynı kişi olduğuna dair araştırmalar yapılmış olsa da¹² Akdamar Kilisesi'ndeki betimlemede ayakta duran ve bot giyen bir figür olarak tasarlanmıştır.

Kuzey cephede yer alan Adem ve Havva'nın yasak meyve yeme ve Havva'nın yılanla (şeytanla) olan konuşmasının tasvirlerinde “cennet” ile ilişkili olmalıdır ki ayaklar çıplaktır. “Michelangelo'nun baş yapıtı” olarak tasvir edilen Sistine (Brancacci) Şapeli tavanındaki özellikle *yaradılış* sahnelerinin figürlerinde de ayaklar oldukça detaylı çalışılmış ve hep çıplak tasvir edilmiştir (Fotoğraf 31). Adem ve Havva ile ilgili başka kaynaklarda yer alan çizimlerde de ayaklarının çıplak oluşu dikkat çekicidir (Fotoğraf 32).

Aynı cephede bulunan 3 Atlı Aziz, 3 İbrani Genci ve Daniel Peygamber figüründe ise farklı iki çizme modeli işlenmiştir.

3 İbrani gencin ayaklarında koçanı elbise altına, dizin üstüne kadar yükselen ve burun kısmında daralarak parmakları örten çizmeler bulunurken (Çizim 4) Daniel Peygamber'in çizmesinin kenarında farklı bir detay yer alır (Fotoğraf 33). Daniel Peygamberin apokrifinde Pers Kralı Darius tarafından aslanlar çukuruna atılarak cezalandırıldığı (Tükel ve Yüzcüller, 2018:71-72) sahnenin Akdamar Kilisesi'nde canlandırılmak istendiği görülür. Bu yüzden olmalıdır ki Daniel Peygamber'in çizmesindeki zincir detayı (Çizim 5) onun cezalı olduğunu ifade ederken doğal olarak 3 İbrani Gencinin çizmesinde bu detay bulunmamaktadır.

3 Atlı Azizin ayaklarında da yine elbise altına, dizin üstüne kadar yükselen ve burun kısmında daralarak parmakları örten çizmeler vardır. Ancak 3 İbrani Gencinin ayak giyiminden farklı olarak saya ve koçanın bir bütün halinde olduğu görülmektedir. Büyük Saray Mozaik Müzesi'ndeki Helenistik Dönem mozaiklerden Osmanlı minyatürlerine kadar savaş kompozisyonlardaki süvarilerin çizmeyle tasvir edildiği

¹¹ Günümüze sadece doğu yönü alt kısmında yer alan meleğin sandalet çizimi neredeyse deforme olmadan ulaşabilmiştir.

¹² Detaylı bilgi için bkz. : Kodaman, D. M. (2007). Aziz George-Aziz Gregor Kesişiminde Türk-Ermeni Resimli Sanatlarında Ortak Betimlemeler, *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler / Cilt III :143-158.*

bilinmektedir (Fotoğraf 34-36). Atların üzerinde ellerinde mızraklarla çizilen bu azizlerin de savaşçı olarak süslemede yer almaları, çizmenin ayak giyimi için neden tercih edildiğini açıklar niteliktedir.

Güney cephesinde Kutsal kitaplarda yer aldığı gibi (Kur'an-ı Kerim: 37: 139,143-144; İncil: Yunus 1:15-17; Tevrat Bab 1: 15-17) Yunus Peygamber'in hem peygamber oluşu hem de gemiden atılma sahnesinde ayağı çıplak betimlenmiştir. Aynı kuşağın doğu yönüne İbrahim Peygamber'in İsmail'i¹³ kurban etme sahnesi işlenmiştir. Bu kompozisyonda da her iki figürün ayağı çıplaktır.

Ayrıca tahta oturan Meryem ve kucağındaki çocuk İsa betimlemelerinin¹⁴ farklı dönem ve farklı süslemelerde, ayağının bazen gözüktüğüne, bazen elbisesinin altında kalarak gözükmeyeğine ayrıca gözükmeye tasvir edilenlerde ayağın çıplak veya Akdamar Kilisesi'nde olduğu gibi ayak giyimiyle çizildiği görülmektedir (Fotoğraf 37).

İç cephede dört meleğin ayak giyimi (Çizim 6) dışında çizilmiş sandaletlere farklı bölgelerdeki farklı dönemlerde bezenmiş kilise ikonlarında ve mozaiklerde rastlamak mümkündür (Fotoğraf 38-39). Apsis kavсарası ve apsi çevreleyen figürlerdeki sandaletler ilk bakışta benzerlik gösterebilir de aslında farklı modellere sahiptir.

Apsis kavсарasındaki sandalette çapraz gelen iki şerit ayak bileğine doğru yükselirken (Çizim 7), apside yer alan ilk modelde "parmak arası formlu" sandalet (Çizim 8) ikinci modelde ise üç şerit parmak arasından ayak üstüne doğru uzamaktadır (Çizim 9).

Dış cephede yer alan melek tasvirindeki ayak giyim detayı ise modelin ayakkabı olarak tasarlandığını düşündürmektedir (Çizim 10). Ancak figürün gerçek üstü oluşu ve kilisenin süslemesinde yer alan diğer melek tasvirlerindeki sandaletlerden farklı bu ayak giyimi hakkında tahminden öte yorum yapmak mümkün değildir.

5. SONUÇ

Van Akdamar Kilisesi'nde yer alan rölyef ve kalem işi figürlerdeki ayak giyimleri birbirlerinden farklıdır. Bu farklılıklar sahnelenen kompozisyonun mitolojik, kutsal veya gerçek oluşuna göre değişiklik göstermektedir. Bunun en güzel örneği; Vaftizci Yahya'nın ve İlyas Peygamber'in ayağında bulunan şerit halinde deri, ip veya benzeri bir gereçle tutturulmuş ayak giyimi oluşturmaktadır. Aslında bu ayak giyimleri terminolojide yer etmiş "sandal/sandalet" tanımına uymamaktadır. Sandaletlerde "taban" bulunması gerekirken bahsi geçen figürlerin ayaklarındaki giyimde taban **bulunmamaktadır**. Bu yüzden belki de mitolojik figürlerdeki ayak giyimiyle ilgili farklı terimlerin kullanılması daha doğru anlatımların sağlanmasına yardımcı olacaktır.

Hem cennetin kutsallığıyla hem de dünyaya ilk gelişle ilişkilendirilerek cennet ve yaratılış sahnelerinde ayaklar çıplak tasvir edilmektedir. Aynı durum Akdamar Kilisesi'nde kutsallığı birinci derecedeki peygamber figürlerinde görülmektedir.

Dış cephe kabartmalarında yer alan botlar ise yönetici sınıftaki (kral, prens gibi) kişilerin tasvirlerinde bulunmaktadır. Bulgular kısmında bahsi geçen eserlerde yer alan ifadeler de Akdamar Kilisesi figürlerindeki statü sahibi bu kişilerin bot kullandığı fikrini destekler niteliktedir.

Akdamar Kilisesi Kuzey Cephe süslemelerinde 3 Atlı Aziz, savaşçı olarak sahnelenmiştir. Ayrıca Ahd-i Atık'te bahsi geçen ve Kilise'nin süslemesinde yer alan 3 İbrani Gencinin ve Daniel Peygamberin ayaklarında bulunan giyimin çizme olduğu da bir gerçektir.

Sonuç olarak; Van Akdamar Kilisesi süslemeleri incelendiğinde bu mimaride kullanılan figürlerin ayak giyimlerinin ait oldukları kompozisyona göre değiştiği tespit edilmiştir. Bu durumda Kilise için, bezeme olarak tercih edilen kişilerle birlikte bunların fiziksel görünüşleri, kıyafetleri ve ayak giyimleri de önem arz etmektedir.

Akdamar Kiliseden elde edilen bu verilerle Van veya Doğu Anadolu için genelleme yapmak mümkün olmasa da süslemenin yapıldığı dönemde yaşayanların tasvir edildiği figürler ile farklı bölgelerde yer alan ikonlar ve yazılı kaynaklardaki bilgiler karşılaştırılarak değerlendirildiğinde; X. yüzyılda bölgede yaşayan insanların tasvirlerde canlandırılan ayak giyiminin kullandığı sonucuna ulaştırmaktadır.

¹³ Eski Ahit'te kurban edilmek istenen kişinin "İshak" olduğu belirtilmiştir.

¹⁴ Tahhta Oturan Meryem ve Çocuk İkonaları detaylı bilgi için bkz. : Şen Işık V. (2017). *Bizans İkonalarından Günümüze Sanatta Meryem Ve Çocuk Motifi*. 6/32. İDİL: 1359-1383.

KAYNAKÇA

- Akalın, S.; Yılğör, A.; Seyhan, N. (1993). *Ayakkabıcılık Terimleri Sözlüğü*. (1. Baskı). Boğaziçi Üniversitesi Matbaası. İstanbul.
- Akçakale, N. (2015). *Sadece Ayakkabı*. (1. Baskı). Kitap ve Cafe Serüven. Ankara
- Alyılmaz, S. (2011). *Risâle-i Müze-düzlük (İnceleme-Metin-Dizin)*. (1. Baskı). Elik Yayınları. Ankara.
- Aslanapa, O. (1984). *Türk Sanatı*. (1. Baskı). İstanbul.
- Avrupa Konseyi 18. Avrupa Sanat Sergisi Kataloğu *Anadolu Medeniyetleri II* (22 Mayıs- 30 Ekim 1983). Kültür ve Turizm Bakanlığı. Ankara.
- Bağcı, S.; Çağman, F.; Renda, G.; Tanındı, Z. (2006). *Osmanlı Resim Sanatı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. İstanbul.
- Belli, O. (2007). *Tarih Boyunca Van*. Promat Basım Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş. İstanbul.
- Bîbî, El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name). (1996) T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara.
- Choklat, A. (2012). *Footwear Design (1st Edition)*. Laurence King. China.
- Demir, H. (2019). *Bizans Resim Sanatında Yanan Çalı Önünde Musa'nın Çıplak Ayak ve Sandaletleri*. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi: 109-141.
- Dönmez, Ö. F. (2015). *Tarihi Kostümlerin Avrupa Resim Sanatı İçerisinde İncelenmesi*. 4 (18). İDİL., 123-136.
- Ekinci, E.B. (2010). *Abbasi Halifesinin Yüzünü Kilise Duvarına İşlemişler!*. Türkiye Gazetesi. 22.09.2010.
- Ersoy, N. (2000). *Semboller ve Yorumları (Bölüm 1)*. (1. Baskı). Zafer Matbaası. İstanbul.
- Erzen, A. (1984). *Doğu Anadolu ve Urartular*, Ankara.
- Grew, F.; Neegaard M. (2004). *Museum Of London Shoes and Pattens*. 4. The Boydell Press.
- Grew, F; Neergrd, M. (2004). *Museum of London (Shoes and Pattens)*. The Boydell Press. London.
- Güzel, E. (2005). *Van-Akdamar Kilisesi Mimari Süslemesine İkonografik Bir Yaklaşım. Sanat Tarihinde Gençler 2004 Semineri Bildirileri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yayınları. 141-148.
- Hatay Valiliği. (2011). *Hatay Konuşan Mozaikler*. Pozitif Matbaa.
- Karaca, Y. (2004). *Doğu Anadolu Bölgesi Hıristiyan Dini Mimarisinde Jamatun Yapıları, I*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE. Van.
- Karaca, Y. (2018). *Van Gevaş Altınşaç (Ganjak) Köyü Kiliseleri*. 17, TİSAD:126-169
- Karakaya, E. (2011). *Bizans'ta Mozaik ve Çini*. İstanbul'un Renkli Hazineleri Bizans Mozaiklerinden Osmanlı Çinilerine. İstanbul Ticaret Odası. İstanbul.
- Kavukcu, E. (2014). *Seçkiler Üzerinden 13. yy'dan 18. yy.'a" Son Akşam Yemeği" İncelemesi*. Atatürk Üniversitesi, Sanat Dergisi, 25: 67-79,
- Kılıç Y.; Eser E. (2016). *Eskiçağ Düşüncesi Ve Kutsal Kitaplarda Yedi Sembolizmi*, 11, Turkish Studies: 77-98.
- Kılıç, S. (2006). *Van İli Üzerine Genel Bilgiler*, Van 2006 Kültür ve Turizm Envanteri. İstanbul.
- Kodaman, D. M. (2007). *Aziz George-Aziz Gregor Kesişiminde Türk-Ermeni Resimli Sanatlarında Ortak Betimlemeler*. Hoşgörü Toplumunda Ermeniler / Cilt III
- Naskali, E. G. (2003). *Ayakkabı Kitabı*. (1. Baskı). İstanbul.
- O'Keeffe, L. (2012). *Instant Expert – Shoes*. (1st Edition). Princeton Architectural Pres. China.
- Öney, G. (1990). *The Church of Akdamar*. Kültür Bakanlığı. Ankara.
- Riello, G.; Peter, M. (2010). *Shoes A History From Sandals to Sneakers*. (1st Edition). Berg Publisher.

England.

Sakarya, Y.A. (2012). *Akdamar Adasında Görkemli Bir Eser: Akdamar Kilisesi*. Antalya Rehberler Odası Dergisi.10:46-47.

Sofuoğlu, Z. (2019). *Ayakkabı Sektörü İçin Çalışan Tasarımcıların Tasarım İle İlgili Görüşleri ve Süreç Yönetimleri*. Yüksek Lisans Tezi .Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.

Swollow, A. (1987). *The History Of Shoe*. 1. Bailliere's Clinical Rheumatology:413-429.

Tezokur, M. H. (2019). *Yahudi Mitolojisinde Ayakkabı Sembolü*. XX. Dicle İlahiyat Dergisi:1-23.

Thierry, N. (2016). 10. Yüzyılda Kral Kiliseleri: Ahtamar, İşhan, Tokatlı. *Bizans, Yapılar, Meydanlar, Yařamlar*. (ç. Buket Kitapçı Bayrı) , İstanbul :Kitap Yayınevi.

Tınaz, I. E. (2019) *Kanatlı Olarak Betimlenen Vaftizci Yahya Figürü*. Art-Sanat Dergisi. 12: 421-455.

Tükel, U.; Yüzcüller, S. (2018). *Sözden İmgeye Batı Sanatında İkonografi*. (1. Baskı). İstanbul. Hayalperset Yayınevi.

Tüzün, G. (1993). *“Van” Maddesi*. Temel Britannica Ansiklopedisi. C.18. İstanbul.

Uluçam, A. (2000). *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Yıldız, E. (2017). *Van Çarpanak Adası Ktouts - Ktucmanastırı Saint Jean Baptiste Kilisesi Kubbe Kasnağı Plastik Süslemeleri*, Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi: 353-400.

Yörükoğlu, T. (2006). *Batılılaşma Devri Resim Sanatında Edirne Bulgar Kilisesindeki İkonaların Yeri*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Edirne.

Pivada Ayaklı Müze, <https://www.pivada.com/michelangelo-buonarroti-sistine-sapeli-tavan-freskleri>

The J. Paul Getty Museum, <http://www.getty.edu/art/collection/objects/641/giovanni-lanfranco-elijah-receiving-bread-from-the-widow-of-zarephath-italian-1621-1624/>

Museo Archeologico Nazionale Di Napoli, <http://www.museoarcheologiconapoli.it/it/villa-dei-papiri/>

FOTOĞRAFLAR



Fotoğraf 1. Akdamar Kilisesi(Van)



Fotoğraf 4. İlyas Peygamber ve Teserefatlı Kadın Tasviri



Fotoğraf 2. Aziz Yuhanna Tasviri



Fotoğraf 5. Havari Thaddeus ve Bartholomeus Tasvirleri



Fotoğraf 3. Vaftizci Yahya Tasviri



Fotoğraf 6. Aziz Gregor Tasviri



Fotoğraf 7. Aziz Markos Tasviri



Fotoğraf 10. 3 Atlı Aziz Tasviri



Fotoğraf 8. Adem ve Havva Tasviri



Fotoğraf 11. Yunus Peygamber ve Ninova Kralı Tasvirleri



Fotoğraf 9. 3 İbrani Genci ve Daniel Peygamber Tasvirleri



Fotoğraf 12. İbrahim ve İsmail Peygamberlerin Tasviri



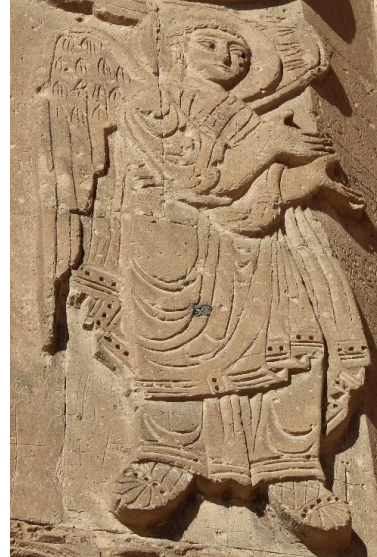
Fotoğraf 13. Meryem Kucağındaki Çocuk İsa Tasviri



Fotoğraf 16. Adzuruni Prensi Şahak Tasviri



Fotoğraf 14. Cebrail Melek Tasviri



Fotoğraf 17. Melek Tasviri -1-



Fotoğraf 15. Mikail Melek Tasviri



Fotoğraf 18. Melek tasviri -1- Detay



Fotoğraf 19. Akdamar Kilisesi İç Mekân



Fotoğraf 22. Paye Yüzeylerindeki Figürler -1-



Fotograf 20. Apsis Kavsarasındaki Figürler



Fotograf 23. Paye Yüzeylerindeki Figürler -2-



Fotograf 21. Apsisi Çevreleyen Havari Tasvirleri -I-



Fotograf 24. Vaiforosta Sahnesi



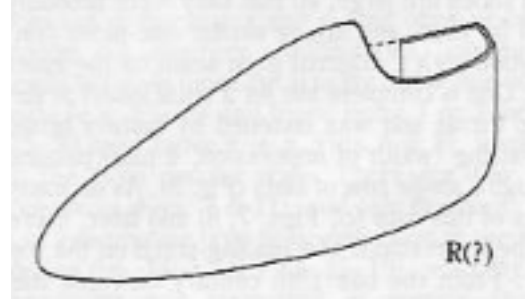
Fotograf 25. Dört Melek Tasviri



Fotograf 28. Hermes In Riposo
<http://www.museoarcheologicoNapoli.it/it/villa-dei-papiri/> 10.01.2020



Fotoğraf 26. Kanatlı Vaftizci Yahya Tasviri
(Poskov Devlet Tarihi Mimari ve Güzel Sanatlar Müzesi)
Tınaz (2019)



Fotoğraf 29. Grew ve Neegaard'dan



Fotoğraf 27. İlyas Peygamber ve Teserefatlı Kadın Tasviri
Elijah Receiving Bread from the Widow of Zarephath, Italian,
1621–1624 10.01.2020



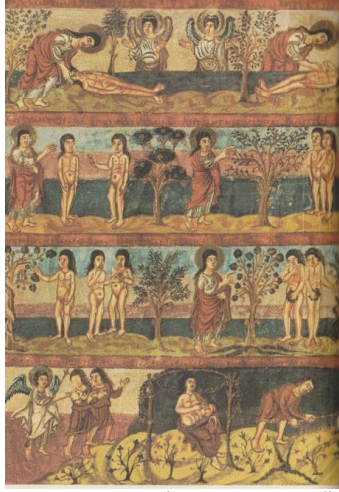
Fotoğraf 30. St. George
“Albrecht Dürer tarafından yapılmış ahşap baskı”



Fotoğraf 31. Yaradılış Sahneleri
Sistine (Brancacci) Şapeli Tavan Süslemesi
<https://www.pivada.com/michelangelo-buonarroti-sistine-sapeli-tavan-freskleri> 10.01.2020



Fotoğraf 34. Mevsimler Mozaiği
Hatay Valiliği /Konuşan Mozaikler (2011)



Fotoğraf 32. Adem İle Havva'nın Öyküsü
Anonim, 834-43, British Library, Londra
Tükel ve Yüzgiller (2018)



Fotoğraf 35. İstanbul Arkeoloji Müzesi 389/390
Anadolu Medeniyetleri II (1983)



Fotoğraf 33. Daniel Peygamber Ayak Giyimi Detayı



Fotoğraf 36. Şair Nâdiri ve Ressam Nakşî'den
Osmanlı Resim Sanatı (2006)

ÇİZİMLER



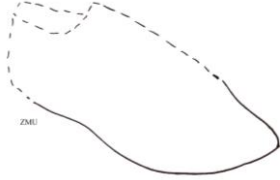
Çizim 1. Vaftizci Yahya Tasvirinde Ayak Giyimi



Çizim 6. Dört Melek Tasvirindeki Sandalet



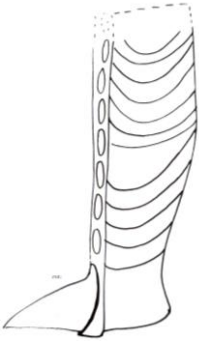
Çizim 2. İlyas Peygamber Tasvirinde Ayak Giyimi



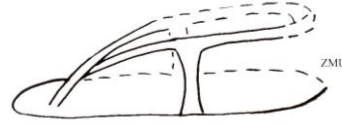
Çizim 3. Figürlerde Kullanılan Saya ve Tabanlı Ayak Giyimi



Çizim 4. 3 İbrani Genci ve 3 Atlı Aziz Tasvirlerindeki Çizme



Çizim 5. Daniel Peygamber Tasvirindeki Çizme Detayı



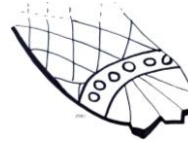
Çizim 7. Apsis Kavsarasındaki Figürlerde Sandalet



Çizim 8. Apsisi Çevreleyen Figürlerde Sandalet -I-



Çizim 9. Apsisi Çevreleyen Figürlerde Sandalet -II-



Çizim 10. Dış Cephe Melek Tasvirinde Ayak Giyimi